

ZAHURİDDİN MUHAMMED BABÜR'ÜN MÜBEYYEN ADLI ESERİ

Tanju ORAL SEYHAN*

Zahuriddin Muhammed Babur's Book Mubeyyen

The detailed information related to prosody is given in the present article which based on the book of Babür titled "Mübeyyen", and also its versions, and the rules which explained in the said book As Mübeyyen is a religious book, we had also given a short knowledge about the religion world of Babür.

Keywords: Babür, Mübeyyen, Chgatai literature, İslamic literature.

Babür, Zahuriddin Muhammed (doğ.: 14 Şubat 1483 Ahsi / Fergana; öl.: 1530 Agra). Hindistan'da büyük Moğol imparatorluğunun kurucusu ve şair, yazar. Babür'ün babası Ömer Şeyh Mirza Emir Timur'un nebiresi, Fergana vilayetinin hâkimi, annesi Kutluk Nigar Hanım Taşkent hakimi Yunus Han'ın kızıdır.

Babür, daha çocuk yaşta hükümdarlık mevkiine yükselerek dolu dolu bir hayat geçirmiş, kurduğu kendi adını taşıyan imparatorluk ile XVI. yüzyıla damgasını vurmuş bir şahsiyettir. Bir yandan imparatorluğunun devamlılığını sağlamak için gerekli askerî, idarî ve siyasî işleri yürütmüş diğer taraftan dinî, edebî ve fikrî faaliyetlerini devam ettirerek bunlarla ilgili eserler ortaya koymuş, düzenlediği meclislerde fıkıh, şiir, musikî, hat, nakış v.b. sahalarda devrin önemli isimleriyle bir arada olarak onlarla fikir alışverişinde bulunarak çağdaşları Şiban Han, Ubeydullah Han gibi feodal ve dinî bir lider olmuştur. *Hatırât*'ında, *Aruz Risalesi*'nin giriş bölümünde, adını verdiği şahıs ve eser adlarından, beslendiği kaynakların zenginliğini ve onları dikkatli bir şekilde okuyup inceleyerek eleştirdiğini anlıyoruz.

Babür'ün Eserleri ve Kullandığı Dil

Babür edebî, ilmî ve dinî, tasavvufî sahalarda eserler yazmıştır: *Hatırât / Bâbur-nâme* (Arat 1985, Beveridge 1969, Şen 1993), *Divan* (Samoyloviç 1917, Yücel 1995), *Aruz Risalesi* (Şçerbak 1969); Mübeyyen, *Risâle-i Vâlidîye tercümesi* (Bodroğlıgeti 1984, Bilkan 2001), *Vesâyânâme* ("Bâbü'r'e bir de oğlu için yazdığı bir '*Vesâyânâme*' atfedilmiştir (Akün'den A. S. Beveridge 1923). Her ne kadar

* Yard Doç Dr. Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

elimizde olmasa da kaynaklardan öğrendiğimize göre müzik ve harp işi ile ilgili risaleleri de vardır (Akün 1991:400). Bunların yanı sıra alfabe konusuyla da ilgilenerek kendi adıyla anılan hattı icat etmiştir (Babür Mirza 1993: 757-9; Arat 1985: 574-5). *Mübeyyen* ve *Risâle-i Vâlidîye tercümesi* dinî eserleridir. İkinci eser, 1528 yılında Hoca Ubeydullah Ahrar'ın *Validîye* risalesinin Farsçadan Çağatay Türkçesine manzum olarak tercümesidir.

Babür'ün XV ve XVI. yüzyıl başlarındaki Özbek Türkçesi özelliklerinin görülmeye başladığı, konuşma dilinin yazı diline yakın olduğunu ifade ettiği (Arat 1985: 4) Çağatay Türkçesinin Andican ağzı ile kaleme aldığı eserleri dil çalışmaları açısından önemlidir. Ortaya koyduğu eserlerde XIV-XV. yüzyıllardaki Farsçanın nüfuzunu ortadan kaldırıp konuşma dilindeki zenginliklerden yararlanarak canlı ve güzel bir dil kullanmak suretiyle Türkçenin etkin duruma gelmesi ve gelişmesi için Nevayi gibi çalışmış, alfabe, yazım kuralları üzerinde durmuş, etrafındakileri de bu bakımdan etkilemiştir.

Dinî eserlerin dil tarihimizde önemli bir yeri vardır. Her dönemde inanç dünyasındaki değişikliklere göre bu tür eserler gerek telif gerekse tercüme yoluyla dilimize kazandırılmıştır. İslâmiyetin Türkler arasında kabulü ile birlikte bu devam etmiş, öncelikle Kuran tefsirleri, tercümeleri ve diğer bilgileri içeren kitaplar ortaya konmuştur (*Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî*, *Muinu'l-Murid*, *Atebetu'l-Hakayık*, *Nehcü'l-Ferâdis*). Timuruların son ve Özbeklerin ilk döneminde Şiiğin devlet dini durumuna gelmesiyle Sünnî - Şîî mücadelesi başlatılmış ve halk bizzat hanlar tarafından Sünnîlik ve Hanefî mezhebi konularında aydınlatılmaya çalışılmıştır (Şeybani Han – *Risâle-i Maarif*¹, Ubeydullah Han – *Terceme-i Kavâid-i Kuran fi'l-Furkân*², *Mesâilu's-salât*³ v.b.). Babür de *Mubeyyen*'i kaleme almıştır. Dolayısıyla hanlar dinî liderlik vazifesini de üstlenmişlerdir. Halkı aydınlatma istekleri Türkçeyi de etkilemiş, halkın Arapça ve Farsçayı bilmedikleri düşüncesiyle dinî eserleri ya Türkçeye aktarmış ya da telif eserler yazmışlardır (Bkz.: *Risâle-i Maarif*: 1a/5-2a/5).

Mubeyyen'in din ile ilgili bir eser olması sebebi ile eserin tanıtımına geçmeden önce Babür'ün din bilgilerinin kaynağını ve inanç yönünü kısaca ortaya koymak istedik.

Babür'ün İnanç Yönü

Babür Hanefî olup Nakşibendî tarikati mensubudur. Müzekkir-i Ahbab'da ailesi ve kendisinin nişanının Hoca Ubeydullah Ahrar'ın dileğine ve Babür'ün Nakşibendî ailesinin isteğine bağlı olduğu ifade edilir (BUHĀRĪ 1969: 91-2). Yine

¹ Yazma British Museum OR 12 956 numarada kayıtlıdır M 916 tarihli eser Meşhedî hattı olup 46 yapraktır ve her yaprakta 10 satır vardır

² Yazma Ankara Millet Kutuphanesi'nde A 4690 numarada kayıtlı

³ Nuruosmaniye Kutuphanesi'nde 4909 numarada kayıtlıdır Başka nushaları da var

bu eserde kendisinin Farsça yazmış olduğu bir beyitte Hoca Ahrar'a bağlılığı ispat edilir:

“Hâcegî-râ mände ĩm ve hâcegî-râ bende ĩm “*Hoca için kalmışım ve Hoca'ya köle olmuşum*”. (Buhârî 1969:92).

Babür İslâmî olarak kendini iyi yetiştirmiş, bu sahada belli başlı kaynakları okumuştur (Ali b. Ebû Bekir el-Merginânî – *Hidâye*, Şeref Râmî – *Fıkıh Muhtasarı*). Konumu gereği de çeşitli meclislerde dönemin önemli isimlerini bir araya getirmiş ve Molla Maḥmūd, Kādî İhtiyâr, Ali b. Ebû Bekir el-Merginânî gibi devrin önemli isimlerinin bilgilerinden yararlanmıştı. *Hatırat*'ta 925 senesi vakalarının anlatıldığı bölümde özel fıkıh dersleri tertip ettiklerini ve kendisinin de katıldığı belirtilir: “237a.... Pençsenbe küni aynıng yigirme bişide Molla Maḥmūd қаşıда fıkıh sabaķı oқumақ та'уїн boldı.” (Bâbür 1995: 376/1-2) “*Perşembe günü, ayın yirmi beşinde, Molla Mahmud'un yanında fıkıh dersi okunması tesbit edildi.*” (ARAT 1985:377). “179a ... Yana Kādî İhtiyâr idi. Kādılıķını hüb kıldı. Fıkıhda bir Fârsî risâle bitiptür. Tavr risâledür. Yana her mażmûn bile itibâs üçün âyât-ı kelâmîni cem' kılıptır.” (BÂBUR 1995: 278/12-13) “*Kadı İhtiyar kadılığı iyi yaptı Fıkıh hakkında güzel bir Farsça risâle yazmıştır Bir de ıktıbas için, kelâm âyetlerini, nazımlara göre, bir araya toplamıştır.*” (ARAT 1985: 278).

Babür'de halk inançlarının da geniş bir ölçüde yer aldığını görürüz. *Hatırât*'ta dualar ve inanç gücüyle korunmaya, çeşitli tabiat olaylarının bile engellenebileceğine ait görüşlerinin delilleri vardır:

“198b ...elinde yalın kılıç ile. birden çarbağın kapısından girdi. Bana doğru geliyordu. Ben zırh giymiştim, fakat kemer bağlamamış ve 199a miğfer giymemiştim. Birkaç defa: “Hey Dost, bey Dost” -diye bağırdım. Ahmed Yusuf da bağırdı. Beni soğuk ve kardan yanmış olduğum için mi tanımadı. yoksa muharebe telâşından mı idi, hiç çekinmeksizin, çıplak koluma bir kılıç indirdi. Tanrı inayetinden, kıl kadar tesir etmedi. *Her ne kadar kılıç dünyayı yerinden oynatabılirse de, tanrının izni olmadıkça, bir damar bile kesemez.* Ben şu duayı okumuştum; yüce Tanrının bu zararı def ve gelen belâyı ref'etmesi, onun tesiri idi. O dua şudur: *Ey Tanrı, sen benim rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Sana tevekkül ettim. Sen büyük arşın rabbisin. Tanrı ne isterse, olur ve ne istemezse, olmaz: hiçbir kudret ve kuvvet mevcut değildir ve bunların hepsi büyük ve yüce Tanrının elindedir. Bil ki, Tanrı her şeye kadirdir; Tanrı her şeyi ilmi ile ibata etmiş ve her şeyi adede ile saymıştır. Ey Tanrı, ben kendimin kötülüğünden, benden başkaların kötülüğünden ve*

pençemin yakaladığı bütün hayvanların kötülüğünden sana sığınıyorum. Sen büyük arşın rabbisin. (Arat 1985:311).

“ 330b... Ādīne küni Zī'l-ḥicce ayınınḡ ikkisinde kırk bir atla our virdni b ny d kıldım.” (B b r 1995: 529/7-8). “*Cuma günü, zilhicce ayının ikisinde kırk bir defa okunan bir virde baqladım.*” (Arat 1985: 531-2).

“250a....yağın k p be-ḡad boldı. Bir tılsım  bilür idim. Moll  ‘Al  H nqa  rgettim. Tört p rqa k gazga bitip tört taraḡa astı. Ool zam n yamğur turup hav  aılmaq b ny d kıldı.” (B b r 1995: 398/5-7). “*Yağmur fevkal de ok yağıdı. Bir tılsım biliyordum, Molla Ali Han'a öğrettim. Dört kağıda yazıp dört taraḡa astı. Hemen yağmur dinip hava aılmağı baqladı.*” (Arat 1985: 399).

“İşte bu nimet, (“onlar k fir f cirlerin t  kendileridir”)  yeti, ems lleri hakkında n zil olan k firlerin kuvvetlileri  zerine....”(Arat 1985: 509), (“*her alısan, nefsi iin alısr*”)  yetini göz önünde tutarak,...(Arat 1985: 512) v.b.

Zahitlikten hoqlanmayan Babür, serbest tavırlı bir hayat s rm st r. Yaqlayış tarzı, bazen din , bazen de din  olmayan keyfi tavırları onun padah  bir İsl miyet sergilemesine engel olur; tam bir din lideri değıldir.

Onun dikkat ekici bir tarafı da zaman  l lerinde duaların okunuş s resinden yararlanmasıdır: “288b... daıanınıḡ mid ri tar ben altı 289a atla *f tiḡ ni bismi'll h* bile ouḡunadur kim bir kie k nd z sikkiz miḡ altı yüz kırk nevbet *f tiḡ ni bismi'll h* bile ouḡuna bolğay. ....(B b r 1995: 464/7-12). “ 290a ... Yana bir pelni tecrübe kılıldı tar ben sikkiz atla *ul-huva'll hni bismi'll h* bile ouḡuna boldı kim kie k nd z yigirme sikkiz miḡ sikkiz yüz ul-huva'll h *bismi'll h* bile ouḡuna bolğay” (B b r 1995: 4663/6) . “*Bizim vil yetlerde, gece ve gündüzü yirmi dörde taksim edip, her birine – saat, her saati de altmısa taksim edip, her birine, - dakika demiqlerdir. Her gece ve gündüz – bin dört yüz kırk dakika oluyor. Dakikanın uzunluğı tariben altı (289a) defa F tiḡa süresini, Bismill h ile birlikte, okuyuncaya kadardır ki, bir gece ve gündüzde sekiz bin altı yüz kırk defa F tiḡa süresi, Bismill h ile birlikte, okunabilir.*” (Arat 1985: 464) “...Tecrübe edildi ve bir pelde sekiz defa Kulhuval h süresi, Bismill h ile birlikte, okunabildi ki, gece ve gündüz yirmi sekiz bin sekiz yüz defa Kulhuval h süresi, Bismill h ile birlikte, okunabilir.”(Arat, 1985: 466).

Mübeyyen ile İlgili Yapılan alıqlmalar

Her ne kadar sanat y n  bakımından önem taqlımasa da halk iin yazılması, sade bir dil ve söz varlığına sahip olması sebebiyle önemi olan Babür' n

*Mübeyyen*⁴ adlı eseri bu yazıda tanıtılmak istenmiştir. Babür'ün *Hatırat*'ta *İlâveler* bölümündeki “Bir de *Mübîn* adında, bir mesnevi kitabı vardır, dil bilen okumuş halk arasında onun kadar lâtifi yoktur” (Arat 1985: 618) ifadeden geniş bir kitle tarafından okunduğunu anlıyoruz. Yine eserin halk tarafından çok okunduğunu ve beğenildiğini Ebü'l-Fazl *Ekbernâme*'de bildirir (Ebü'l-Fazl el-Allâmî 1886:278).

Mübeyyen'in ilk neşri 1905 yılında, Taşkent'te Gulam Hasan Taşbasmahanesi'nde *Mübeyyenü-ül-islam* adı ile yapılan taş baskısıdır⁵. İkinci neşir 2000 yılında, Saidbek Hasan ve Hamid Bek Hasan tarafından Ali Şir Nevayi Müzesi'ndeki nüsha ile Şarkşunaslık Enstitüsü'ndeki nüshaya dayanarak karşılaştırmalı hazırlanan kiril harfli çalışmadır (Babür 2000).

Bunların dışındaki çalışmalar eserin bir bölümünün neşri veya çeşitli yerlerinden alıntılar; *Mübeyyen*'in değerlendirilmesi tarzındadır.

Üçüncü neşir Fuat Köprülü'ye göre eserin ün kazanmasını sağlayan çalışmadır: Berezin, İ. (1857), *Turetskaya Hrestomatiya*, Cilt I, Imprimerie De L'Université, Kazan. Burada *Birinçi Kitâb*'ın tamamı ve *İkinçi Kitâb*'ın baştan *namâzda vaqtlar bile mekrûh vaqtlarınğ beyâmı* adlı bölüme kadar olan kısmı ve *Kitâb Hâtimesi* yazmadakinden (5 beyit) çok daha hacimli olarak (22 beyit) yer alıyor. Ancak bunun 8 beyti hatime dışı olup eserin Maverâünnehir'e gönderilmesi ile ilgilidir. Berezin'in çalışması muhtemelen Ali Şir Nevayi Müzesi'ndeki 103 numaralı yazmaya dayanmaktadır.

Eserin salat kısmı *Kitabü's-salat* adı altında Taşkent'te kiril harflerine aktarılmıştır (Babür 1993).

1958 yılında Taşkent'te basılmış, Babür'den seçmelerin yer aldığı *Tanlangan Asarlar* isimli kitapta da *Mübeyyen*'den bir kısım yayımlanmıştır.

Eserden nispeten ayrıntılı olarak bahseden çalışma Fuat Köprülü'ye aittir. Kendisinde bulunan nüshayı tanıtırken *Mübeyyen*'den bahseder (Köprülü 1934; Köprülü 1961: 185-186).

Samoyloviç, Babür ile ilgili çalışmasının kapak sayfasında *Mübeyyen*'in *Kitap Hatimesi* adlı bölümündeki iki beyite yer verir:

Şükr Bâbur egerçi çiktim renc

Kirdi ilgimge uşbu yanğlıg genc

Babür, her ne kadar cziyet çekti isem de şükür elime böyle bir hazinc geçti.

⁴ Berlin nüshası tarafımızdan yayıma hazırlanmaktadır

⁵ F'sere ulaşamadık, bu sebeple eserin hangi nüshası yayımlandığı veya üzerinde bir çalışma yapıp yapılmadığını bilemiyoruz

Genc-i noķşānga ĥarcđın tartar

Ĥarc kılgan sayı bu genc artar

Hazine harcamakla eksilir; bir hazine harcadıkça artar. (Samoyloviĥ 1917: 4).

Bu tūr tanıtım veya metin neşirlerinin dıőında Akün'den öğrendiğimize göre (Akün 1991: 399) eserin '*Kitāb-ı Zekāt*' faslı, vergi meselesi ve Bābūr'ün iktisadî görüşleri bakımından başlı başına bir incelemeye konu olmuş (Azimcanova, 'Nekotorie Ekonomiĥeskie Vzglyadi Zahir Ad-Dina Muhammada Babura. İzlojennie 'Mubayine', 'Trudi Dvadĥat' Piyatogo Mejdunarodnogo Kongressa Vostokovedov, Moskva 1963, III, 203-208); ayrıca Leningrad nüshası L.V. Dmitrieva tarafından ele alınmıştır (Problemi Vostokovedeniya, Moskva, nr. 4, 1959: 136-146).

Bunların dıőında Bābūr üzerine yapılan ĥalıőmalarda eserleriyle ilgili bölümlerde *Mübeyyen*'in de adı geĥer (Beveridge, Sprenger, Yücel, Akün v.b.).

Eserin Adı:

Eserin adı Berlin nüshasında *Mübeyyen der-fıkh* olarak geĥmektedir. Bazı yerlerde eserden *Fıkh-ı Bāburî* diye söz edilir.

Eserin adı farklı Őekillerde değerlendirilmiş, özellikle de *Mübeyyen* kelimesi *Mübīn* (Köprülü 1934:221), *Mubeyyin* (Babur 1993) Őekillerinde okunmuőtur. Eserin adının bizzat Berezin neşrinde vezin gereği olarak da Mübīn olmadığı, üç heceli *Mubeyyen* olduğu açıktır:

İtimāsım budur mining andın

Bitigeş Őerĥ okup Mübeyyen'din

Kaynaklarda Mübīn diye yanlış geĥen eserin adı için Köprülü bir açıklama yaparak Mübīn'in kimin eseri olduğunu açıklar: "Babur-nāme'yi 1922'de İngilizceye tercüme eden A.S. Beveridge, hind müverrihlerinden Abu'l-Fazl ile Badā'ünî'nin bu ismi Mubayyan diye okuduklarını ve Sprenger'in de bu eseri Fıkh-ı Baburî diye zikrettiğini tasrih etmekle beraber, eski yanlışlığında devam etmiştir. Babur-nāme'yi farsĥaya tercüme eden Őayĥ Zayn bu manzüm fıkh kitabına ayrıca bir Şerh yazmıştır ki, Mübīn işte bu Őerhin adıdır" (Köprülü 1961: 185-186).

Akün de *Mübīn* isminin yanlışlığına iőaret ederek Köprülü'nün verdiği bilgiyi doğrular: "...isminin gerĥek Őeklinin 'Mübeyyen' olduğu tarihĥi Abdülkādir el-Bedāünî tarafından açıkĥa belirtilmiştir. Mübīn ise Bedāünî'nin bildirdiği üzere Bābūr'ün kātibi Őeyh Zeyn'in *Mubeyyen*'e yazdığı Farsĥa Őerhin adıdır (Akün 1991:399'dan: *Müntaĥabü't-tevārīĥ*, I, 343, İng. Trc., [Ranking], I, 450)."

Eserin Yayılma Sahası

Berezin neşrindeki *Kitap Hitâmesi* bölümünden Babür'ün eserini tamamladıktan sonra Maverâünnehir'e, çeşitli yerlere fakihlerin şerh etmeleri için gönderdiğini ve eserin Farsçaya da tercüme edilmesini istediğini öğreniyoruz (Berezin 1857:272):

- 15 Bu yiti beyt<ni> Māverāü'n-nehr'ğa iberildi kitāb dāhili imes
Kitaba (Mübeyyen'e) dāhil olmayan bu yedi beyit Maverāünnehir'e gönderildi.
- 16 Māverāü'n-nehr'niñ faḳīhleri
Gūş kılsunlar uşbu sözi Bāburī
Maverāünnehir'in fakihleri Babür'ün bu sözünü işitsinler.
- 17 Fıḳhdım min bu nazm kim ḳıldım
Bu mesāyil ki didim ü bildim
Bu nazmı fıkıhla ilgili olarak meydana getirdim; bu meseleleri bildim ve beyan ettim.
- 18 Bolsa müftiye uşbu mes'eleler
Fıḳh ilige sined tüşülse eger
Bu meseleler müftü için olsa, cēger fıkıhçılara belge gerekse;
- 19 Fıḳh ilmide uşbu ḥaṭṭ ara'
Kim ki ol bolsa a'lemü'l-'ulemā'
Bu yazı, fıkıh ilminde yol göstericidir. Kim alimler alimi ise,
- 20 İltimāsım budur mining andın
Bitigeş şerḥ oḳup Mübeyyen'din
Benim ondan istediğim Mübeyyen'den şerh okuyup yazması.
- 21 Fārisī til bile beyān itkey
Anda dir nükteni 'ayān itkey
Farsçayla açıklaması, onda söylenilen incelikleri ortaya koymasındır.
- 22 Ḳılsa bu yolnı ḳaṭ' anıñ ayağı
Müjde tapḳay Ḥudāy müzd dağı
Alimler alimi bu yolu kat ederse Allah'ın müjde ve sevabına ulaşır.

Eserin Nüshaları

1. Köprülü nüshası: “937’de Marginan’da Mūsā b. ‘Īsā Marginānī adlı bir kâtip tarafından yazılan güzel ve doğru bir nüshası hususî kütüphanemizdedir ki, bu sâyede Berezin neşrinin eksliğini tamamlamak kabil olmaktadır.” (Köprülü 1934: 245) ifadeleriyle Fuat Köprülü’nün özel kütüphanesinde eserin bir kopyası olduğunu anlıyoruz; ancak bugün bu eserin nerede olduğuna ait bir bilgi elimizde yok.

2. Özbekistan nüshaları

a. Ali Şir Nevayî Müzesi’nde 103 envanter numaralı yazma H. 928’te talik hatla kaleme alınmış olup 147 varaktır (Süleymanova 1989: 61).

b. Şarkşunaslık İnstitüsü’nde 8433 numaralı yazma 152 varaktır. XVIII. yüzyılda kopya edilmiştir.

c. Şarkşunaslık İnstitüsü’nde A-104 numaralı yazma 98 varaktır.⁶

Tashkent Oriental Inst. Noticed Azimdžanova (203), Tashkent Museum for literature. Noticed Azimdžanova (203)”. (Hoffmann 1969: 178).

3. Leningrad nüshası: Bu nüsha(lar) hakkında Hofman kataloğunun dışında bir bilgiye sahip değiliz. Bu sebeple Hofman’daki bilgileri vermeyi uygun bulduk:

“Leningrad. I.V. Dmitrieva (143) A. 104. Cop. End 17 th or beg. 18 th c.

Leningrad. Ivan. Tichonov (16) ?? = Leningrad. I.V. Tichonov. V.I. (145b) ??? or the Maş. On the action against the Hazāras? V. For inst. F. Teufel: Bâbur und Abû’l-fazl. [Leipzig, 1883.] ZDMG. Bd. 37 (141-; 180).

Leningrad. IVAN. Tichonov. V.I. (145b)? = Leningrad. IVAN Tichonov, v. Supra.

4. Kitaphane-i saltanatî: Zeki Velidi Togan (1960:), Ömer Faruk Akün (1991:399c) bu kütüphanedeki M. 931 tarihinde istinsah edilmiş külliyyat içinde *Mübeyyen*’in bulunduğunu ileri sürer. Ancak vermiş oldukları kayıt numaralarında farklılık vardır. Maalesef kütüphanenin kataloguna ulaşamadığımız için bir fikir ileri sürecektir durumda değiliz. Doktora tezini bu kütüphanedeki nüshaya dayandırarak hazırlayan Bacque-Grammont’a göre 2936 numarada kayıtlı olan (Şen’den 1993: XXXIII) külliyyatta Babür’ün şu eserleri bulunmaktadır: “a) Divan (1-377), b) Aruz Risalesi (379-455), c) Bâburname (457-1010), ç) Risale-i Vâliyye (1013-1034)”. Bu bilgiye göre külliyyatta *Mübeyyen* yer almamaktadır.

5. Berlin nüshası: Bu nüsha hakkında Götz Kataloğu’ndan bilgi ediniyoruz: ms.or. 2212. Staatsbibliothek, Berlin. Hindistan cildi (İç kapak: “Civil and Military Gazette Press, bound at Lahore”). Kahverengi ince kağıt. Kenarında su lekesi ve

⁶ Özbekistan’daki nüshaları görme imkanımız olmadığı için daha ayrıntılı bilgiye sahip değiliz

kurt yenikleri var. 121 yaprak. 119. yaprak yazılı değil. 9. yaprak kayıp. 21,5x13,5 cm. 16,5x9cm. 2 sütunlu. Başlıklar ve Arapça ilaveler var. Yazı Doğu Türklerinin talik hattı ile. Manzum bölümler büyük ve geniş kalemle yazılmış, neshî ile harekelenmiş. Kenar çerçeve çift çizgili. Orta ve dikleme çizgi ile başlıklar kırmızı. Molla Muhammed Müştak tarafından istinsah edilmiş (Gotz 1979: 495). İstinsah tarihi belirtilmiyor.

Babür'ün kendi eserlerinde de *Mübeyyen*'den bazı parçalar vardır: 1. *Milden* bahsederken *Mübeyyen*'de bunu açıkladığını belirterek üç beyit verir (351a-b; Arat 1985: 565); 2. *Aruz Risalesi*'nde de yazıldığı bahirden örnek olmak üzere yirmi yedi beyit almıştır: “170a/11 Şeref Rāmī bu veznde İmām Hānīfe mezhebide bir fıkḥ muhtaşarı 12 nazm kılip muḳaddeme şalavatğa mevsüm tārīḥ tokuz [yüz] yigirme sikkizde min dağı 13 İmām Ebū Hānīfe mezhebide Tinḡri tevfiḳı bile bir fıkḥnı nazm kıldım. 170b/1 Mübeyyenga mevsüm kitāb nazmınınḡ sebebini mundaḳ diyiliptür.” (Bibliothèque Nationale Supplement Turc, Nu: 1308). Bu girişle [*Birinçi Kitāb*]’ın *kitāb nazmınınḡ sebebī* bölümündeki 10 beyit yer alır (170b/2-11). Daha sonra 170b/12’de “çün bu muhtaşar seferde beyāzğa bardı. Ol münāsebet bile müsāfir mesāyili bitildi.” Açıklamasından sonra 26 beyitlik *müsāfir mesāyili* adlı bölüm yer alır.

Yazılış Yılı

Eserin *Aruz Risalesi*'ndeki kayda ve Ali Şir Nevayi Müzesi'nde 103 numaralı yazmanın sonuç bölümünde yer alan beyite göre Mübeyyen 928(1522) yılında yazılmıştır:

“170a/11 Şeref Rāmī bu veznde İmām Hānīfe mezhebide bir fıkḥ muhtaşarı 12 nazm kılip muḳaddeme şalavatğa mevsüm tārīḥ tokuz [yüz] yigirme sikkizde min dağı 13 İmām Ebū Hānīfe mezhebide Tinḡri tevfiḳı bile bir fıkḥnı nazm kıldım. 170b/1 Mübeyyenga mevsüm kitāb nazmınınḡ sebebini mundaḳ diyiliptür (Aruz Risalesi).

“Bu kitābım ki ihtimām ittim

Cidd ü cehd eyledim tamām ittim

Yıl tokuz yüz yigirme sikkiz idi

Fıkḥda Bābur uşbu nazm didi.” (Ali Şir Nevayi Müzesi 103 nu.’lu yazma:

145b/1)

Yazılma amacı

Mübeyyen, Babür'ün oğulları Hümâyûn ve Kâmran'a ithaf ederek bütün Müslümanlara Hanefilik mezhebinin inançlarını, kurallarını öğretmek amacıyla yazdığı bir fıkıh kitabıdır:

Min bu gencimni âşkâr ittim

Barı dîn ehliğe nişâr ittim

Eserin kimin için yazıldığı konusunda farklı görüşler vardır. Kimi eserin Kâmran Mirza için (Hoffmann 1969: 177-179; Akün 1991:399b), kimi Hümâyûn, kimi de her iki oğlu ve halk için yazıldığı görüşünü ileri sürer (Yücel 1995:17) ve Babür'ün geleceğin yöneticileri olacak oğullarını din bakımından yetiştirmek amacını taşıdığını ileri sürer.

I. Kitap'ın giriş bölümündeki

Bilge sin ey *huceste-pey ferzend*

Cigerim birle cânıma peyvend

Beyitte yer alan *ey huceste-pey ferzend* ifadesi doğrudan oğul veya oğullarına hitaptır. Yine aynı bölümde şu beyitlerde geçen *hümâyûn* ve *kâmran* hem oğullarının adı olarak hem de birinci derecedeki anlamlarıyla kullanılmıştır.

Dîn ü dânişde her kün efvün bol

Devlet ü baht ile *hümâyûn* bol

Din ve bilgide daima üstün ol, saadet ve baht ile mutlu (hümâyûn) ol.

Kâmran bol cihânda devlet kör

Yüz tümen âb-rüy u 'izzet kör

Cihanda mutlu ol, devlet gör; yüz binlerce hürmet ve değer gör.

Bunlar, tarafımızdan ithaf ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde eserlerin oğul için yazılması bir gelenek oluşturmaktadır. Bu eserleri ortaya koyanların han olması bunun doğal olduğunu göstermektedir. Aynı ithafı Şeybani Han'da da görmekteyiz. O da oğlu Muhammed Bahadır için *Risâle-i Ma'ârif*'i yazmış hemen arkasından da halk için faydalı olması isteğini belirtmiştir: "1a/7 Semerkand ve Horasan'da tüşken 2a/1 kitâblar kim tât'at ve 'ibâdet bâbıda taşnîf kılıp irdiler. 2 Tükel 'arabî ve fârsî tili bilen 3 irdi. Ol sebebdin bu risâleni Türkî bilen 4 ferzend-i e'azzi, ercümend-i sa'âdet-yâr-ceng, zafer-âşâr, 5 mu'izze's-saltana Muhammed Timur Bahadır tavvela'llâhü 'ömrehü üçün 6 ayıldı. Basa bigler, nâyıplar, tât'at-huvân 7 yigitler, İslâm çirigi üçün, barça âdemîlerğa 8 fâyide bolğay dip"

Eserin Önemi

Mübeyyen her ne kadar didaktik bir eser olup sanat bakımından önem taşımasa da Babür'ün herkes tarafından anlaşılır, tumturaklı ifadelerden uzak bir dil kullanma anlayışının (ARAT 1985: 562-563) bir ürünü olarak 1. Dil, 2. Hanefî fikhına ait meselelere ışık tutması, 3. Babür'ün kurduğu imparatorlukta uygulanan vergi sistemini ortaya koyması gibi çeşitli açılardan önem taşımaktadır.

Vezni, Muhtevası : Ana Bölümler, Konuları

Mübeyyen, mesnevî nazım şekli ile hafif bahri'nde Fe'ilâtün (Fā'ilâtün) mefā'ilün fe'ilün (fa'lün) kalıbıyla yazılmış Berlin nüshasında 2152 beyit olan bir eserdir. Elimizdeki diğer neşirlere bakarak beyit sayısının daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

İslâmın temelleri, Hanefî mezhebine göre beş ana bölümde açıklanır:

1. *iman* 1b-17a
  2. *kitābu 'ş-şalāt* 17a-77b
  3. *kitābu 'z-zekāt* 67a-77b
  4. *kitābu 'ş-şavm* 77b-85b
  5. *kitābü'l- hac* 85b-118b
- 119a: *Temmet* olmak üzere beş bölümden oluşur

Yazmanın sonunda 120a-121b yapraklarında Farsça satır altı Çağatayca düzeninde 95 kelimelik iki dilli bir sözlük yer alır.

Eserdeki Başlıklar

Beş *kitap* olarak düzenlenen eserin alt bölümleri şunlardır:

1. [na't]	1b/1
2. seyyide'l-mürselîn ü hâtemü'n-nebiyyîniñ na'tı şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem	2a/4
3. kitāb nazmınıñ sebebi	2a/11
4. biş farzınıñ ta'dadı	2b/11
Birinci kitap: [kitāb-ı ĩmān]	
5. avvalğı farzınıñ beyanı	3a/9
6. altı mü'menü bihniñ zikri	3b/2
7. avvalğı mü'menü bihniñ şer	4a/2
8. hâk subhāneniñ şübütî şıfatlarınıñ tafşîli	4b/10
9. işāret 'ilm şıfatığa	5a/1
10. işāret hâyāt şıfatığa	5a/5

11. işāret irādet şıfatıǵa	5a/9
12. işāret kudret şıfatıǵa	5b/2
13. işāret sem' ü başar şıfatıǵa	5b/7
14. işāret kelām şıfatıǵa	6a/1
15. ikkinçi mü'menü bihniñ şerhi	6b/2
16. üçünçi mü'menü bihniñ şerhi	7b/3
17. törtünçi mü'menü bihniñ şerhi	8a/3
18. işāret enbiyāniñ fażiletleriǵa ve ħazreti muħammedniñ afđallıǵları 'aleykü'mü's-selām	8a/10-11
19. işāret mi'rāc-ı ħazret-i resül şalla'l-lāhu 'aleyhi ve selem	9a/2
20. işāret anǵa kim ħavāriķ-ı 'ādātķa ber-maħal bir attur	9b/5
21. beşer cinsi bilen melek cinsiniñ birbirleriǵe fażiletleriniñ beyānı	9b/11
22. işāret anǵa kim muħammed ümmeti fażl-ı ümem-durur ve ümmetleri arasında ħulefā-yı rāşidīn 'azīz u muħterem	10a/4-5
23. işāret anǵa kim ehl-i tekfiri cāyiz imestür	10b/11
24. işāret imāmetķa	11a/11
25. işāret tört imāmǵa kim muħtedā-yı dīn vü savābī ehl-i yaķındürler	12a/3-4
26. işāret anǵa kim zāhid ü fāsıķ vü yahşı yaman arķasında namāz cāyizdür	12b/1-2
27. bişinçi mü'menü bih bilen yitinçi mü'menü bihniñ şerhi vü beyānı	12b/6-7
28. işāret İsrāfil'niñ ikki şürıǵa	13a/11
29. yitinçi mü'menü bih bolǵusıdur	13b/6
30. işāret nāme-i a'mālǵa	13b/9
31. işāret mīzānǵa	14a/2
32. işāret'araşatniñ mevāķıfıǵa	14a/7
33. işāret anǵa kim şefā'at işigi avval ħazreti resüldın açılǵay yana her kimge ħaķ destür birse ol şefā'at kılǵay	14a/10-11
34. işāret şırātǵa	14b/3
35. işāret anǵa kim uçmaķ bile tamuķ ħaķ-durur ve müşrikninñ menzili tamuķ ve mü'minniñ maķāmı uçmuķdur	15a/3-4
36. işāret dūzahǵa	15a/7
37. işāret ħavz-ı kevşerǵa	15b/4
38. işāret behiştķa	15b/9
39. işāret ĩmān şerāitǵa	16a/5
40. işāret ĩmān vācibātǵa	16b/1

41. işāret īmānning netīce vū fāyidesiga	16b/8
42. kitāb ḥātimeşi	17a/2
İkinci kitap	
43. kitābu'ş-şalāt	17a/9
44. namāz ferāyizining beyānı	17b/4
45. namāzdın taşqarığı altı farzning beyānı	17b/7
46. arıg suning beyānı	18a/4
47. namāz öterning mesāyili	19b/7
48. kiygülükning mesāyili	20b/4
49. necāsetning yumağining beyānı	22a/5
50. neces nimening yumağining beyānı	22b/9
51. beden ṭahāratining mesāyili	23b/10
52. istincā mesāyili	24a/2
53. istincāning avvalğı nev'ining mesāyili	24a/8
54. istincā sūnnetlerinin beyānı	24b/7
55. istincāning ikkinçi nev'ining beyānı	25a/4
56. istibrā mesāyili	25a/11
57. necāsetning ikkinçi kısmınıning mesāyili	25b/8
58. ğuslning avvalğı mūcibining beyānı	26a/4
59. ğuslning ikkinçi mūcibining beyānı	26b/3
60. ğuslning üçünçi mūcibining beyānı	26b/9
61. cūnūb ve ḥāyiz ü nefsä kılmās nimelelarning ta'dādı	27a/2
62. tōrt sūnnet ğuslning beyānı	27a/11
63. ğusl ferāyizining ta'dādı	27b/4
64. ğusl sūnnetlerinin beyānı	27b/10
65. vuzū navāqısınıning beyānı	28b/8
66. vuzū ferāyizining beyānı	30a/7
67. vuzū sūnnetlerinin beyānı	31a/3
68. vuzū müsteḥablarınıning beyānı	31b/9
69. vuzū mekrūhlarınıning beyānı	33a/11
70. ötüg mesāyili	33b/5
71. teyemmüm mesāyili	34b/7
72. teyemmüm ferāyizining ta'dādı	35a/10
73. teyemmüm nevāqışınıning beyānı	36a/3

74. namāz vaqtlarınınᅷ beyānı	36a/6
75. müstaᅷab vaqtlarınınᅷ beyānı	37a/6
77. namāzda vaqtlar bile mekrūᅷ vaqtlarınınᅷ beyānı	37b/4
78. kıble mesāyili	38a/4
79. namāz niyyetininᅷ mesāyili	38b/9
80. namāz dāᅷili altı farzınınᅷ beyānı	39b/2
81. kıyām mesāyili	39b/10
82. kırā'at mesāyili	40a/7
83. rükū' mesāyili	40b/1
84. sücüd mesāyili	40b/7
85. ku'üd mesāyili	41a/3
86. namāz vācibātınınᅷ beyānı	41a/8
87. secde-i sehv mücibātınınᅷ beyānı	43b/11
88. namāz sünnetlerininᅷ beyānı	44b/4
89. namāz müstaᅷablarınınᅷ beyānı	45b/7
90. namāz ādāblarınınᅷ beyānı	46b/8
91. mübāᅷat beyānı	47a/3
92. namāz mekrūᅷlarınınᅷ beyānı	47a/8
93. namāz müfsidininᅷ beyānı	49b/3
94. kiçe kündüzgi farz u vācib ü sünnet rek'atınınᅷ ta'dādı	50b/8
95. müsāfir mesāyili	51a/5
96. ᅷāᅷib-i tertīb mesāyili	52a/10
97. aᅷrıᅷ mesāyili	53a/2
98. ezān mesāyili	53a/11
99. cemā'at mesāyili	54a/8
100. cum'ā namāzı mesāyili	55b/5
101. 'ıydın namāzı mesāyili	56b/10
101. cenāze namāzınınᅷ mesāyili	58b/3
102. (ᅷadaᅷa-i fıᅷrınınᅷ beyānı)	
103. (ᅷurbānlığınᅷ beyānı)	
102. terāviᅷ namāzı mesāyili	60a/5
103. iᅷrāᅷ namāzı mesāyili	60b/7
104. ᅷaᅷıt namāzı mesāyili	61b/3
105. teheccüd namāzı mesāyili	62a/3

106. kūsūf u ḥusūf namāzınınᅇ mesāyili	64b/11
107. istiᅇā namāzınınᅇ mesāyili	65b/4
108. istiᅇāre namāzınınᅇ mesāyili	66a/1
109. kitāb ᅇātimesi	66b/11
Üçüncü kitap	
110. kitābu'z-zekāt	67a/6
111. zekāt şerāyitininᅇ beyāni	67b/2
112. zekāt mallarınınᅇ mesāyili	68b/8
113. naᅇdīne beyāni	69a/1
114. sevāyım beyāni	69b/7
115. ticāret emvālı beyāni	71a/8
116. zekāt ferāyizininᅇ beyāni	72a/11
117. zekāt maşārınınᅇ beyāni	72b/6
118. zekāt almas kişilerinᅇ beyāni	73b/5
119. 'öşr ᅇarācı beyāni	74b/8
120. şadaᅇa-i fiᅇr beyāni	76a/7
121. kitāb ᅇātimesi	77b/1
Dördüncü kitap	
122. kitābu'ş-şavm	77b/4
123. farz ve vācib ü nafl rüzelerininᅇ beyāni ve niyyetlerininᅇ keyfiyeti	78a/1-2
124. şavm müfsidätininᅇ beyāni	79b/4
125. ᅇazā birle kefāret beyāni	80b/10
126. şavm-ı mekr ü ᅇātīninᅇ beyāni	81b/10
127. şavmınınᅇ müfsid imes nimeleininᅇ beyāni	82a/7
128. i'dār-ı mesīᅇa beyāni	83a/1
129. meni vü mekr ü bat u müstahablar beyāni	83b/9
130. i'tikāf beyāni	84b/11
131. kitāb ᅇātimesi	85b/2
Beşinci kitap	
132. kitābü'l- ᅇac	85b/5
133. ᅇac vüçübününᅇ şerāyiᅇi beyāni	86a/3
134. ᅇac edāsınınᅇ şerāyiᅇi beyāni	87a/9
135. ᅇac mevāᅇitininᅇ beyāni	87b/7
136. iᅇrām baᅇlak beyāni	88b/8

137. hac edası vücühünün beyanı	89a/10
138. kur'an beyanı	90a/8
139. temmetta' beyanı	91a/11
140. mağzürât beyanı	92b/1
141. mağzürâtnıij ikkinçi nev'inii beyanı	96b/9
142. hac erkânının beyanı	98b/10
143. ikkinçi rüknnin beyanı	99a/10
144. hacnın sünnetlerinin beyanı	100b/4
145. hac âdâblarının beyanı	101a/4
146. hac ihzârının beyanı	117a/1
147. üç türlüğ haq ta'âlanınğ maħz u mâlî vü bedenî 'ibâdâtınınğ beyânıda	118a/5
148. temmet	119a/1

Eserden Alıntılar, Eserin Üslûbu

Söz varlığı bakımından kendini daima yetiştirmeye çalışan Babür, eserini oldukça sade ve içten bir dille yazmıştır.

Eserde düzenli olarak her bölüm nazım sebebi veya giriş ile başlayıp sonuç bölümü ile bitmektedir:

Birinci Kitap

Kitap nazımının sebebi

Kitap nazımının sebebi

2 Bilge sin ey hüceste-pey ferzend
2b/1 Cigerim birle cânıma peyvend
Ey ciğerimden canıma bağlı kutlu oğul, bil.

Mes'elelerge ol zarür irdi

Bilmesenğ dinge kusür irdi

Meseleler için bu (fıkıh kitabı) gerekli idi; (bu meseleleri bilmez isen) din açısından eksiklik idi.

Yitti könglümge kim yığıştursam

Nazım tertibide sığıştursam

(Bunları) toplayıp şiir şeklinde düzenlemek istedim;

Tā anı zabı kılğa sin āsān

Ol mesāyilni bilge sin yeksān

Çünkü (din meselelerine) kolaylıkla ulaşabil ve gerektiği şekilde bil.

Taᅇglalık kevnde kim ᅇisāb olᅇay

Maᅇga ecr ü saᅇga ᅇevāb olᅇay

Öbür dünyada hesap sorulacak; bana ödül, sana sevap olacak.

Uᅇbu niyyet ki min kılıptur min

Ol mesāyil ki min biliptür min

İᅇte bunu istedim; (çünkü) o meseleleri ben biliyorum.

Cem'ide sa'y u ihtimām kılgay

Siniᅇ atıᅇᅇga min tamām kılgay

Toplanmasında özen ve gayret gösterecek, senin için tamamlayacağım.

Bī-bekā dünyī iᅇi sehl-durur

Dīn iᅇin kılgay ol ki ehl-durur

Fani dünya iᅇi kolaydır; din gereklerini yerine getiren ehildir(maharetlidir).

Dīn ü dāniᅇde her kün eفزūn bol

Devlet ü baᅇt ile ᅇümāyūn bol

Din ve bilᅇide daima üstün ol; saadet ve baᅇt ile uğurlu ol.

Kāmᅇrān bol cihānda devlet kör

Yüz tümen āb-rūy u 'izzet kör

Cihanda baᅇtiyar ol; devlet, pek çok sayᅇı ve itibar gör.

17a/2

Kitāb ᅇātimesi

Kitabın sonu

ᅇükrü li'l-lāᅇ murādıᅇa yittim

Farz-ı avval sözin tamām ittim

ᅇükürler olsun ki muradıma ulaᅇtım, ilk farzın bahsini tamamladım.

Bu idi sini ilᅇe mu'tekidāt

Kim beyān eyledim barısını pat

Seni halk tarafından inanılır (biri yapacak ᅇeyler) budur. Bunun için hepsini açıkladım.

Bu mesāyil ki min beyān ittim

Bu 'aᅇāyid ki min 'ayān ittim

Bu meseleleri ben açıkladım, bu kaideleri ben ortaya koydum.

Dirler aᅇliye i'tiᅇādiyye

Münkir olᅇan irür 'inādiyye

Esas olan imanla ilgili eylerdir derler, münkir olmak inkarcılıktır.

Çalğan ol tört farz-ı şer'iyeye

'Ameliyye diyildi fer'iyeye

Diğer dört şer'î farz (için) amelî, ikinci derecedir denildi.

Tinğri tevfiķı bolsa diy barını

Körsetey anda her 'amel yirini

Allah yardım ederse hepsini açıklayayım, bunda her işin yerini göstereyim.

İkinci Kitap : Nazım sebebi bölümü yer almamakla birlikte şu iki beyit yer alıyor:

Babur imdi diğil ikinçi farz

Diyilür sözni anda kılgıl 'arz

Babür, şimdi ikinci farzı açıkla, söylenecekleri burada arz et.

Bu ikinçini bil namâz-durur

Bendedin Tinğriye niyâz-durur

Bu ikinci (farzın) kulun Tanrıya yalvarması olan namaz olduğunu bil.

66b/11

kitâb hâtimesi

Kitabın sonu

Li'l-lâh el-ḥamd kim ikinçi farz

Sözini bilgenimçe kıldım 'arz

Hamdolsun ki ikinci farzı bildiğim kadarı ile arz ettim.

Ayttım min namâzlar âyâtını

Farzını vâcibini sünnetini

Namaz ayetlerini, farzını, vacibini, sünnetini söyledim.

Bu dimekdin ğaraż ḥaķ irdi bes

Şi'r ü şâ'ırlık irmes idi heves

Bunu söylemekteki amaç şiir ve şairlik hevesi değil, Allah idi.

Çün ki 'ilmi sin eyledim taḥķîķ

'Amelîsığa birge sin tevfiķ

Bu sebeple ilmîsini inceledim; amelîsine sen yardımcı ol.

Yene sözninğ başığa min kıyay

Çalğan üç farznınğ sözin aytay

Ben yine sözün başına döneyim; kalan üç farzla ilgili bilgileri açıklayayım.

15-22. beyitler de belirtildiği üzere kitaba ait olmayıp bitirildikten sonra kitabın çeşitli yerlere gönderildiğinin bir delilidir. Beyitlerden Babür'ün eserini veya sadece tamamladığı salat kitabını bitirdikten sonra Maveraünnehir'e fakihlere şerh etmeleri için gönderdiğini ve eserin Farsçaya da tercüme edileceğini anlıyoruz.

Eserin Berlin nüshasının sonuç bölümü nesirdir.

119a/1 temmet. Tamām boldı vü tüketti bu risāle-i şerīfe el-müsemmā 2 be-mübeyyen hāzreti Bābur pādşāh-ı kalendarıng taşnīfleridin 3 hasebül-hüküm şerāfet sihrinıng kuyaşı vü rif'at 4 u mükremet tıngızinıng dürr-i yektā-yı müşfik ü mürebbī-yi ğarībān 5 feyyāz-ı zamān 'Abdu'l-lāh Big Han sellemhüm alāhü'r-raḥman 6 kemīne kul kem-nām *Molla Muhammed Müştak*'nın 7 ihtistām taptı el-ḥamdü li'l-lāhi rabbi'l-ālemīn 8 allāhümme aġfar li-şāḫibe ve'l-kātibe vü li-nāzire be-maḫz 9 yā ekreme'l-ekremīn vü yā erraḥme'r-raḥimīn temmet.

Ali Şir Nevayi Müzesi'ndeki nüshanın sonuç bölümü manzumdur:

Kitap Hâtimesi (144b/8-145b/4; Berezin 1857: 271)

Bābur imdi egerçi çiktim renc

Kirdi ilgimge uşbu yanġlıġ genc

Babür, her ne kadar eziyet çekti isem de elime böyle bir eser geçtiği için şükür.

Genc noķşānġa çarḫdın tartar

Ḥarc kılġan sayı bu genc artar

Hazine harcamakla eksilir, bu hazine (ise) harcadıkça artar.

Barı il zāyi' itmeyin rencin

Yaşurur 'ālem ehlinin gencin

Babür, başkaları sıkıntı çekmeyerek hazinesini insanlardan saklar.

Min bu gencimni āşkār ittim

Barı dīn ehliġa nişār ittim

Ben bu (bilgi) hazinemi ortaya koydum, bütün din ehline sundum.

Uşbular kim didim bolunġ āgeh

Bar-durur bar ḫālīşen li'l-lāh

Bunları aydınlanın diye açıkladım, hepsi Allah içindir.

Bu dimektin ġaraż Ḥaķ irdi vü bes

Şi'r ü şā'irlik irmes irdi heves

Bunları söylemekten amaç Allah idi; (yoksa) isteğim şiir (yazıp) şairlik yapmak değildi.

Çünkü 'ilmīsin eyledim taḫķiķ

‘Amelîsığa berge sin tevfiķ

İlimini incelediğim için uygulaması için (Allahım) yardım et.

Bu kitābım ki ihtimām ittim

Cidd ü cehd eyleben tamām ittim

Özendiğim bu kitabımı gayret ve çalışmayla tamamladım.

Çün beyān kıldım anda şer‘iyyāt

Ni ‘aceb ger didim Mübeyyen at

Bunda şeriat ile ilgili şeyleri açıkladım; Mübeyyen adını vermem şaşılacak şey değildir.

Mekkīdin resūl kitkenidin

Hicret eylep Medīne yitkendin

Peygamberin vatanından göçüp hicret ederek Medine’ye ulaşmasından (sonra)

Yıl tokuz yüz yigirme sikkiz idi

Fıkhda Bābur uşbu nazm didi

Bil ki 928 idi, Babür fıkhla ilgili olarak bu manzum (eseri) söyledi.

‘Ulemādın budur mininğ tilegim

Ķoldağaylar bu iş ara bile kim

Benim alimlerden dileğim, bu işte bile şunu istemeleridir:

Ķalať u ħadşe mundalar bolsa

Tüzseler saķmını eger bolsa

Buradakiler arasında dehşetli bir bozulma, yanlış varsa düzeltsinler.

Tā bu iştin şevāb tapķaylar

‘Afv dilini mańga yapķaylar

Bundan dolayı sevap kazansınlar; aff dilemeyi bana bıraksınlar.

Yer yer konuların şahsileştiğini, Babür’ün belki de oğluna hitaben yazdığı için özel hayatından bazı konulara Hatırāt’ında olduğu gibi bu eserde de oldukça samimi bir anlatımla yer verdiği görülmektedir. Hatta tahret tutamama gibi bir özrünü bile yazmaktan çekinmemiştir (29b/11-30a/5).

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk (1991), "Bâbür", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 395-400.
- Alpaslan, Ali (1976), "Babur'un İcad Ettiği «Baburî Yazısı» ve Onunla Yazılmış Olan Kur'an I", *Turkiyat Mecmuası*, C.XIX, İstanbul: 207-211
- Arat, Reşit Rahmeti (1985), *Baburnâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- Babur, Zahiriddin Muhammad (1993), *Kitabu-s-salat*, (Hazırlayan: Emir Feyzulla, Saidbek Hasan, Alibek Rustem), Abdulla Kadiri namıdaki halk merası neşriyatı, Taşkent.
- Babur, Zahir al-din Muğammed* (Haz.: Eiji Mano 1995), Nakanishi Printing co., Ltd., Kyoto Japan.
- Babur, Zahiriddin Muhammad*, (Haz.:Saidbek Hasan ve Hamidbek Hasan, 2000), Mübeyyin, Taşkent.
- Bâbür Mirza, Zahiruddin Muhammad (Edited: Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Chagatay Turkish Text with Abdul Rahim Khankhanan's Persian Translation by W.M. Thackston, 1993), *Bâbürnâme*, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- Babura, Zahir Ed-din Muhammad (Haz.İ.V Steblevai, 1972), *Traktat ob Aruze*: faksimile rukopisi, Moskva.
- Beveridge, Annette Susannah (1905), *The Bâbur-nâma*, London.
- A. mlf. (1969), *The Bâbur-nâma in English* (Memoirs of Bâbur) Trnaslated from the original Turki Text of Zahira'd-din Muğammad Bâbur Pâdshah Ghâzi, Reprinted London.
- A. mlf. (1923) "Further Notes on Baburiana. II. Paternal Counsels Attributed to Babur in a Bhopal MS.", *JRAS*: 75-82.
- Berezin, İ. (1857), *Turetskaya Hrestomatiya*, Cilt I, Imprimerie De L'Université, Kazan: 226-272.
- Bilkan, Ali Fuat (2001), *Risâle-i Vâlidîyye Tercumesi*, Kitabevi, İstanbul.
- Blochet, E (1933), *Catalogue des manuscrits turcs de la biblioteque Nationale de Paris*, t. II, Supplément, Paris.
- Bodrogligeti, A.J.E. (1984), "Bâbür Shâh's Chagatay Version of the Risâla-i Vâlidîya: A Central Asian Turkic Treatise on How to Emulate the Prophet Muhammad", *Ural-Altaysche Jahrbücher*, Eurolingua.
- Buharî, Khwâja Bahâ al-din Çasan Nithârî (Hazırlayan:Syed Muhammad Fazlullah,1969), *Mudhakkir-i-Ağbâb*, New Delhi: 89-94.
- Ebu'l-Fazl el-Allâmî (1886), *Ekbernâme*, I. cilt, Calcutta.
- Ebu'l-Fazel-Allâmî (tercüme: H.Beveridge 1897), *The Akbarnâmâ of Abu'l-Fazl*, Calcutta.
- Eckmann, Janos (Çev.: Günay Karaağaç, 1988), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul.
- Gotz, Manfred (1979), *Türkische Handschriften*, Band XIII,4 , Wiesbaden:495-496.
- Hofmann, H. F. (1969), *Turkish Literature a Bio-bibliographical Survey*, Part I, Utrecht.
- Köprülü, Fuat (1934), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul.
- A. mlf. (1961), "Babur", *İslâm Ansiklopedisi*, II. Cilt, İstanbul: 180-187.
- Mallayev, N. M. (1965), *Özbek Edebiyatı Tarihi*, I. Kitap,Okutuvçı Neşriyatı, Taşkent.

- Mirzayev, İ. (1996), *Bâbur Marifati*, Okutuvçı Neşriyatı, Taşkent.
- Nevayî, Alî-Şîr (Haz. Prof. Dr. Kemal Eraslan 1993), *Mizânu'l-Evzân*, T.D.K. Yay. Ankara.
- Samoylovic, A. (1917), *Sobranie Stihatvoreniy Imperatora Babura*, Petrograd.
- Steingass, F (1975), *Persian-English Dictionary*, Lebanon.
- Süleymanova, H. S. (1989), *Katalog Fonda Instituta Rukopisey*, I. Cilt, Taşkent.
- Şçerbak, A. M.(1969), *Soçinienie Babura ob Aruze*: previtel, Narodi Azii i Afrika, No 5:156-168.
- A. mlf. (1969), *Narodi Azii i Afriki*, Akademiya Nauk, Moskva.
- Şen, Mesut (1993), *Bâburname* [Giriş-Metin (Kâbil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin], Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- Şeybanî Han (M. 916), *Risâle-i Ma'ârif*, British Museum, nu: OR. 12 956, Meşhedî hattı, 46 yaprak,10.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî (1298), *Lugat-i Çağatay ve Turki-i Osmânî*, İstanbul.
- Togan, Zeki Velidi (1959-1960), "Londradaki ve Tahrandaki islâmî yazmalardan bazılarına dair", *ITED*, III.C., Cüz 1-2:153.
- A. mlf. (1960), "Tahran Kütüphanelerinde Hindistan'dan Gelen Eserlerde Çağatay Dil ve Temürlü Sanat Âbideleri", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, Cilt XXIV, Sayı 95, Ankara: 444.
- Tursunov, U, Urumbayev, B (1969), *Uzbek Edebiy Tili Tarihi Oçerkləri*, Semerkand.
- Yücel, Bilâl (1995), *Bâbur Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.